

Володимир Антонович: 1834—1908—1984

ДО 150-ЛІТТЯ З РОКУ НАРОДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА

У 1984 році відзначаємо 150-ліття народження Володимира Боніфатієвича Антоновича, одного з найвидатніших українських істориків і промадських діячів у другій половині XIX століття. Відзначаємо життя і діяльність батька української наукової історіографії, яка, на думку Дмитра Багалія, завдяки Володимирові Боніфатієвичу дійшла «може найвищого ступеня свого розвитку в XIX ст.»¹ Це мабуть не випадково, що на 1984 рік припадають дві річниці: 150-ліття народження В. Антоновича і 50-ліття смерти його найвидатнішого учня Михайла Грушевського.

В українській історіографії Володимир Антонович відіграв подібну роль як фон Ранке в німецькій і світовій історичній науці під оглядом впровадження наукової методи історичного дослідження, яка базується на глибинній аналізі історичних джерел. Автор цих рядків поділяє повністю твердження О. Гермайзе, що від Антоновича «закріплюється в нашій історіографії нова традиція документалізму»,² яка стала основою його школи істориків у Києві. З цієї історичної школи вийшли такі відомі дослідники, як О. І. Левицький, Д. Багалій, М. В. Довнар-Запольський, В. Ляскоронський, І. М. Каманін, О. Грушевський, М. Грушевський і інші видатні історики. На учнів В. Антоновича впало завдання розбудувати наукову і національну основу української історіографії, яка охоплювала б цілість українського історичного процесу. Завдяки науковій діяльності та творчості Михайла Грушевського, його співробітників і учнів — це завдання було сповнене.

Не менш важливе місце займав Володимир Антонович у розвитку українського культурно-національного руху на Великій Україні і в Галичині. Можемо погодитися з твердженням Дмитра Дорошенка, автора досі найкращої монографії про історика, що В. Антонович «протягом майже пів сотні літ стояв у фокусі українського національного руху, а бували часи, коли його справедливо уважали за ідейного про-

¹ Дмитро Багалій, *Історія України на соціально економічному ґрунті*. Київ, Державне Видавництво України, 1928, стор. 37.

² О. Гермайзе, «В. Антонович в українській історіографії», *Україна*, кн. 5, 1928, стор. 30.

відника того руху».³ Починаючи від його провідної ролі в організації та діяльності Київської Промади, яка постала в 1861 році, Володимир Боніфатієвич всеціло віддав себе українській народній справі. Своє ідеологічне «вірую» він подав у своїй статті «Моя сповідь», яка появилася як відповідь на відкритий лист польського публіциста Зенона Фіша, який під псевдонімом Тадеуша Падалиці помістив його в «Основі», називаючи Антоновича «перевертнем». У своїй відповіді В. Антонович пояснив причину його розриву з польським суспільством, польською шляхтою, яку уважав експлуататором українського народу. У своїй відповіді В. Антонович писав:

«Так п. Падалиця, ваша правда. Я справді «перевертень», — але Ви не звернули уваги на одну обставину, а саме, що слово «отступник» не має по собі глужду; щоб скласти уяву про особу, до якої прикладається ця назва, треба знати од якої справи людина одступила і до якої пристала. Інакше це слово позбавлене змісту, це порожній звук. Ваша правда. Доля хотіла, що я народився в Україні шляхтичем, в дитячому віці мав всі привички паничів і довго ділив всі станові та національні пересуди людей, серед котрих виховувався. Але коли прийшов час самопізнання... я побачив, що поляки-шляхтичі, які живуть на українській землі, мають перед судом своєю сумління два вибори: або полюбити народ, серед котрого живуть, просякнути його інтересами, повернутися до народности колись покиненої їх предками і невисипуною працею і любовю, в міру сил, винагородити все лихо, яке вони нанесли народам, який кормив цілі покоління вельможних кольтоністів, а які за піт і кров платили погородю, лайкою, нехтованням його віри, звичаїв, моралі, особистости — або, коли для цього не стане сили, переселитися в польську землю, заселену польським народом... щоби самому перед собою очиститися від трагічних закидів, що я також колоніст, також плантатор, що посередно або безпосередно (що зрештою на одно виходить) живу з чужої праці, заступаю дорогу розвитку народу, в котрого хату я вліз непрошений з чужими йому стремліннями, що належу до табору, який стремить до здавлення народного розвою місцевого населення, і що невинно перебіраю на себе відповідальність за їхні вчинки. Само-собю я вибрав перше, бо скільки я не був попсований шляхетським вихованням, мені було легше розстатися зі шляхтою, як з народом, серед якого я виріс, котрий я знаю, котрого гірку долю бачив у кожному селі, де панував над ним шляхтич... я надіюся, що працею і любовю заслужу колись, що українці визнають мене сином свого народу, бо я готовий усім поділитися з ними».⁴

³ Дмитро Дорошенко, *Володимир Антонович*. Прага; В-во Тищенко, 1942, стор. 46. Обговорення поглядів Д. Дорошенка про історичні праці В. Антоновича в Л. Винар, *Дмитро Дорошенко*, Мюнхен, Українське Історичне Товариство, 1983, стор. 25—26.

⁴ В. Антонович, «Моя исповедь», *Твори В. Антоновича*, том I., Київ, 1932, стор. 113—114.

У цій статті-сповіді Володимира Антоновича знаходимо правдиві джерела його світогляду і його суспільної діяльності. І саме тому «Стара Громада» на чолі з Володимиром Боніфатієвичем уважала, що ширення просвіти серед українського народу для піднесення його національної і промадської свідомости належало до найважливіших завдань тогочасної української інтелігенції. Без освіти і національної самосвідомости народної гуці був немислимий дальший політичний розвиток українського народу. Тому ця «культурницька політика» В. Антоновича і його сучасників заслуговує на нове насвітлення і переоцінку.

З перспективи часу можемо ствердити, що Володимир Антонович своєю відданістю українській народній справі, своєю науковою і громадсько-культурницькою діяльністю поставив твердий фундамент під культурнонаціональне відродження української нації, а також під наукове українознавство. Його творчість не обмежувалася до історичних досліджень — він був видатним археологом і етнографом, а також одним із найвидатніших видавців історичних джерел. Звичайно, можна критично відноситися до деяких його історіософічних і історіографічних концепцій, можна спорити з його поглядами на державу, яку уважав за переходове явище в розвитку суспільства, з його наголошенням провідної ролі народу в історичному процесі, на його, до певної міри недоцінювання ролі провідної верстви і провідних діячів в історичному розвитку нації. Як історик, він мав право на деякі контрверсійні гіпотези, які базувалися на його ідеологічних настановах, на його роздумах про характер і вдачу українського народу і вивчення його історичного розвитку. Як показали історичні події 1917—20-их і 1940-их років, деякі думки В. Антоновича про незадовільні державотворчі здібності українського народу — мали свою основу. Отже навіть його найбільш контрверсійні гіпотези заслуговують на об'єктивне і всестороннє вивчення.

Редакція «Українського Історика» відзначає 150-ліття народження Володимира Антоновича окремим розділом у журналі, в якому передруковуємо статті його найвидатнішого учня Михайла Грушевського, присвячені його великому учителеві. До сьогодні не пощастило видати повне видання творів Володимира Антоновича. У 1909 році, по смерті В. Антоновича, його дружина Катерина Мельник-Антонович при співпраці Мих. Грушевського і Дм. Багалія розпочала заходи в справі видання повного видання творів історика. Вибух Першої світової війни не дозволив зреалізувати цей проект. У 1919 році Історично-філологічний відділ ВУАН створив окрему комісію для видання творів Володимира Боніфатієвича, але з цього задуму також нічого не вийшло. У зв'язку із визначенням 20-ліття смерті В. Антоновича у 1928 році, Михайло Грушевський і інші члени Академії запланували видання праць Антоновича в 9-ти томах, які мали друкуватися в тематично-хронологічному порядку за редакцією К. Мельник-Антонович і М. Т. Ткаченка. З цього проекту вдалося видати ли-

ше перший том у 1932 році.⁵ Розгром ВУАН большевицькою владою перервав цей проект. Вже в цьому виданню в офіційній передмові читаємо, «що марксо-ленінова наука дасть, сподіваємося, відповідну оцінку і визначить місце В. Антоновича в українській буржуазній передреволюційній історіографії, визначить хибі його праць, проводячи боротьбу з ідеалізацією цієї постаті в буржуазній історіографії».⁶

Сьогодні в советській Україні немислиме відзначення життя і наукової спадщини Володимира Боніфатієвича. Советські «історики»-борзописці уважають його представником «української націоналістичної буржуазії», який «висунув націоналістичну теорію про «безкласовість» української нації... і намагався обґрунтувати притаманність «демокраїзму» українському народові, протиставляючи його російському народові».⁷ Ця офіційна характеристика В. Антоновича — «націоналіста» повністю віддзеркалює сучасний жалюгідний, а zarazом трагічний стан історичної науки в Україні.

На Заході українські наукові установи (НТШ і УВАН) також «призабули» відзначити 150-ліття народження Володимира Антоновича, а здається, що ці установи багато завдячують нашому великому історикові. Ми віримо, що цей стан направиться і УВАН і НТШ призадумуються над виданням бодай вибраних праць Володимира Боніфатієвича.

У цьому числі «Українського Історика» передруковуємо такі статті Михайла Грушевського: «Пам'яті Володимира Антоновича» (*Літературно-науковий вісник*, рік XI, том 42, 1908, стор. 20—21); «Володимир Антонович, основні ідеї його творчості і діяльності», *Записки Українського Наукового Товариства*, кн. 3, 1909, стор. 5—14); «З соціально-національних концепцій Антоновича», *Україна*, кн. 5, 1928, стор. 3—16).

Передрук цих праць Михайла Грушевського, студента Володимира Боніфатієвича, якому він завдячував свій науковий вишкіл і свою ранню наукову кар'єру, надзвичайно важливий. Це писав його найвидатніший учень, який після прибуття до Львова розійшовся із своїм учителем в справах т. зв. «нової ери» — співпраці галицьких народодівців з деякими польськими кругами. Не зважаючи на ці розходження, Мих. Грушевський високо цинив наукову і громадську працю його академічного ментора. На основі цих праць дослідник зможе порівняти оцінку Грушевського діяльності Володимира Антоновича в 1900-их і 1920-их роках. Зв'язки і співпраця Володимира Антоновича з Михайлом Грушевським на науковому і громадському полі вимагає окремого монографічного дослідження. Віримо, що така студія появиться на сторінках «Українського Історика».

Л. Винар

⁵ В. Антонович, *Твори*, том I, Київ, Всеукраїнська Академія Наук, 1932, стор. 310.

⁶ «Передне слово», *Твори*, цит. пр., стор. 5.

⁷ Л. А. Коваленко, «Антонович, Володимир», *Радянська енциклопедія історії України*, том I, стор. 65.